

Єрмаков О.І.

УДК 339.5.053.7

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ І ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ

Вступ. Зовнішня політика держави багатогранна й різнопланова, але, незважаючи на неминучі зміни внутрішньої політики, завжди спрямована на досягнення однієї мети - зміцнення позицій держави на світовій арені. Динамічно розвинена світова економіка пред'являє усе більш високі вимоги до систем, що входять у неї, але незмінним залишається одне: запорукою успіху зовнішньої політики держави була, є й буде такою успішна зовнішньоекономічна політика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу наукової літератури з проблем діяльності підприємств харчової промисловості при виході на зовнішні ринки показують, що велика кількість наукових праць (Л. Масловська, О. Гош, А. Касич та С. Дідур, П. Леоненко та О. І. Черепніна, В.С. Михайлова) присвячена сутності, оцінці та організації зовнішньоекономічної діяльності виробничих систем. Теоретичні засади формування зовнішньої політики віддзеркалені у працях Р. Вернена, Р. Коуза, В. Леонтьєва, Б. Оліна, Д. Рікардо, А. Сміта. Проблеми управління підприємством та фактори, які впливають на його зовнішньоекономічну діяльність, досліджуються в працях таких відомих закордонних і вітчизняних учених-економістів, як Дж. Даннінг, І. Коломієць, В. Колонтай, Ж. Сей, Р. Солоу, Р. Харрод, С. Хаймер та інші.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є дослідження інституційних механізмів і інструментів розвитку зовнішньоекономічних зв'язків харчової галузі.

Виклад основного матеріалу. Зовнішньоторговельна політика держави – це діяльність державних органів по створенню оптимального співвідношення експорту й імпорту країни, що забезпечує стійкий економічний розвиток національної економіки [1]. Протягом всієї історії торговельних відносин між країнами проблема визначення оптимального співвідношення між експортом і імпортом відносилася до числа найбільш складних. Досить тривалий період часу вважалося, що досягти економічної могутності країна може, активно розвиваючи й підтримуючи власних виробників, що випускають експортну продукцію й, одночасно, створюючи всілякі перешкоди й обмеження для проникнення на місцевий ринок товарів іноземного виробництва, тобто, проводячи активну протекціоністську політику. У сучасних умовах зовнішньоекономічна й, у першу чергу, зовнішньоторговельна політика провідних країн Заходу істотно модифікована, і їх практичні дії найчастіше не збігаються із проголошуваними й цілеспрямовано розповсюджуваними ідеями. Глобалізація світового господарства породила дві протилежні тенденції - неопротекціонізм і неофрітрдерство. До способів реалізації неопротекціонізму відносяться вибудовування адміністративних, фінансових, кредитних, технічних і інших бар'єрів не тільки окремими країнами, але і їх інтеграційними об'єднаннями. Розрізняють неопротекціонізм:

- на рівні окремих країн;
- на рівні економічних інтеграційних блоків;
- на рівні великих ТНК;
- у взаємозв'язку держави й ТНК [2].

Практично всі неопротекціоністські заходи регулюються внутрішнім законодавством окремих країн, що утрудняє протидію їм. Заслуговує на увагу виділений [3] «електронний бар'єр» як форма прояву неопротекціонізму. Суть цієї форми неопротекціонізму полягає в тому, що країни, що не володіють досить розвиненими сучасними засобами зв'язку й комунікацій, утруднені в способах одержання й передачі необхідної інформації, у тому числі й по зовнішньоекономічній діяльності, а, виходить, перебувають у менш сприятливих умовах у порівнянні з високотехнологічними країнами. До числа найбільш яскравих проявів неопротекціонізму відносяться також і так звані «заходи сірої зони», що передбачають застосування торговельних обмежень, що вводяться в обхід зобов'язань у рамках багатосторонніх угод.

У сучасних умовах поряд з неопротекціонізмом розвивається і його діалектична протилежність - неофрітрдерство, одним з найбільш дієвих інструментів якого є тиск розвинених країн на менш розвинені - гасло відмови від національного суверенітету (або введення обмеженого суверенітету). В економічному плані це означає можливість диктувати країні умови ззовні. Така можливість може бути передбачена по взаємній згоді країн (приклад наднаціональних органів ЄС), або ж тиск може здійснюватися за допомогою різних міжнародних організацій (приклад - відносини США й деяких розвинених країн до країн, що розвиваються), у першу чергу за допомогою МВФ і СОТ [4].

Традиційно суперечка між прихильниками й супротивниками протекціонізму ведеться щодо доцільності застосування тарифів як основних засобів економічної політики держави. Підкріплюючи свої доводи щодо доцільності використання бар'єрів для проникнення на місцевий ринок імпортованих товарів, учені стверджують, що тільки за допомогою тарифів можна захистити галузі національної економіки, що зароджуються. Це відноситься до галузей, що зароджується в одній економіці, але вже досить розвинені в інших країнах, витрати яких значно нижче. Однак цей довід навіть деякими прихильниками протекціонізму, не говорячи вже про їх опонентів, визнається слабким, оскільки важко визначити час дії тарифу, визначити галузі, що потребують такого захисту й здатні на практиці стати конкурентоспроможними на світовому ринку. Крім того, захищати галузі, що зароджуються, держава може й іншими методами. Крім того, на думку прихильників протекціонізму, за допомогою тарифу держава може стимулювати вітчизняне виробництво (ця ідея у свій час була досить популярна в Україні), тариф є важливим джерелом дохідної частини державного бюджету й, нарешті, тариф являє собою своєрідний захист національної безпеки, міжнародного престижу країни, її культури й традицій. Останній аргумент, на наш погляд, дещо далекий від економіки й використовується тільки окремими групами осіб, зацікавленими у виробництві тієї або іншої, як правило, неконкурентоспроможної на світовому ринку продукції.

Прихильники політики лібералізації на підтвердження правильності своїх поглядів стверджують, що використання тарифів може сповільнити економічний ріст країни, оскільки знижує добробут населення; може привести до торговельних воєн між країнами [5].

Держава може проводити й так звану нейтральну зовнішньоторговельну політику, що спрямована на створення рівнозначних цінових стимулів для виробників експортних товарів і товарів, що не є об'єктами зовнішньоторговельної діяльності, також як і для продажів того самого товару на внутрішньому й зовнішньому ринках. У зв'язку з тим, що в більшості країн для експортних товарів створені несприятливі умови в порівнянні з товарами, що заміщають імпорт і товарами, призначеними для внутрішнього споживання, перехід до нейтральної зовнішньоторговельної політики означає ослаблення антиекспортної орієнтації [5].

На наш погляд, проведення державою нейтральної зовнішньоторговельної політики на етапі трансформації економіки неможливо, оскільки немає виробництва товарів, що заміщають імпорт, а виробництво товарів, що не надходять у зовнішньоторговельний обіг, практично не досягло навіть періоду, що передував початку реформ.

Успішне проведення державою зовнішньоекономічної політики багато в чому визначається дієвістю зовнішньоінвестиційної політики, оскільки в цей час міжнародний рух капіталу у вартісному вираженні не поступається руху товарів і послуг.

Зовнішньоінвестиційна політика - це сукупність заходів, здійснюваних державними й недержавними органами по залученню й використанню іноземних інвестицій, а також по стимулюванню вивозу вітчизняних інвестицій за рубеж [6].

Таким чином, зовнішньоінвестиційна політика складається з політики імпорту іноземних інвестицій і політики експорту вітчизняних інвестицій.

Найпоширеніше розуміння інвестицій включають довгострокові вкладення капіталу у власній країні або за рубежом у підприємства різних галузей, підприємницькі проекти, соціально-економічні програми, інноваційні проекти. Із цього можна зробити висновок, що метою інвестицій є одержання реального доходу або досягнення соціального ефекту.

У різні періоди економічного розвитку держава при проведенні зовнішньоінвестиційної політики зміщає свої пріоритети на користь тих або інших видів інвестицій. Для країн, що здійснюють трансформаційні перетворення, найбільш актуальним є завдання поліпшення інвестиційного клімату. Багато в чому це визначається тим, що саме поняття «інвестиційний клімат» застосовно тільки для ринкової економіки, коли господарське середовище не піддається безпосередньому управлінню. Інвестиційний клімат складається із сукупності економічних, соціальних, політичних, правових і якоюсь мірою культурних умов, що забезпечують привабливість вкладень у ту або іншу галузь економіки країни.

Оцінка інвестиційного клімату коливається в границях від сприятливого до несприятливого. Сприятливим вважається клімат, що сприяє активній діяльності інвесторів, що стимулює приплив капіталу в країну. Несприятливий клімат підвищує ризик для інвесторів, що веде до витоку капіталу й поступового, а в ряді випадків, і до різкого скорочення інвестиційної діяльності. Практично всі країни з перехідною економікою мають необхідні об'єктивні фактори для формування сприятливого інвестиційного клімату. Значно складніше з факторами суб'єктивного характеру.

На наш погляд, відносно країн з перехідною економікою в числі перших факторів необхідно додати внутрішню політичну стабільність.

Інвестиційний клімат виступає об'єктом впливу інвестиційної політики. Однак при цьому варто мати на увазі, що інвестиційний клімат, з одного боку, визначає стартові умови для розробки інвестиційної політики держави, з іншого боку, є результатом її проведення. Ефективність інвестиційної політики вимірюється ступенем зміни інвестиційного клімату в більш сприятливу сторону. У свою чергу, більш сприятливий стан інвестиційного клімату впливає на інвестиційну політику в плані її подальшого вдосконалювання.

Інвестиційна політика держави, що виступає як сукупність організаційних заходів, здатна впливати на різні (у першу чергу, суб'єктивні) складові інвестиційного клімату [6].

Не менш важливою складовою частиною зовнішньоекономічної політики держави є валютна політика. Відмітною рисою валютної політики держави є її тісний зв'язок з торговельною політикою, оскільки безпосередньо впливає на торговельний баланс. Економічне значення активу або дефіциту торговельного балансу стосовно до конкретної країни, як відомо, залежить від її положення у світовій економіці, її зв'язків з партнерами й загальною економічною політикою. Активний торговельний баланс свідчить про те, що на світовому ринку товари даної держави користуються попитом, і вітчизняні споживачі віддають перевагу своїм товарам імпортним, що є яскравим підтвердженням того, що економіка країни знаходиться в гарному стані [4].

Для країн, що відстають від лідерів за рівнем економічного розвитку, а також перебувають на стадії трансформації, активний торговельний баланс необхідний як джерело валютних коштів для оплати міжнародних зобов'язань і по інших статтях платіжного балансу. Індустріально розвинені країни використовують активне сальдо торговельного балансу для створення так званої другої економіки за рубежом [5].

Валютні курси впливають на зовнішню торгівлю різних країн, виступаючи інструментом зв'язку між вартісними показниками національного й світового ринку, впливаючи на цінові співвідношення експорту й імпорту й викликаючи зміни внутріекономічної ситуації, а також змінюючи поведінку фірм і компаній, що працюють на експорт або конкурують із імпортом. Курс національної валюти істотно впливає на конкурентоспроможність національної економіки, на конкурентоспроможність експортерів і імпортерів. У цілому знецінення національної валюти надає можливість експортерам цієї країни понизити ціну на свою продукцію в іноземній валюті й одержати премію при обміні вирученої іноземної валюти, що подорожчала, на здешевлену національну. Крім того, експортери мають можливість продавати товари за цінами нижче середньосвітових, що робить їх товари на зовнішніх ринках більш конкурентоспроможними. Експортери збільшують свій прибуток шляхом масового вивозу товарів, отже, експорт країни збільшується. Але в той же час зниження курсу національної валюти робить більш дорогим імпорт, оскільки для одержання цієї ж суми у своїй валюті іноземні експортери змушені підвищувати ціни в національній валюті країни-покупця, що веде до скорочення попиту, і відповідно, імпорту товарів. Зниження валютного курсу також скорочує реальну заборгованість у національній валюті, але збільшує вагу зовнішніх боргів, виражених в іноземній валюті. Невигідним стає вивіз прибутків, відсотків, дивідендів, одержуваних іноземними інвесторами у валюті країни перебування. Ці прибутки реінвестуються або використовуються для закупівлі товарів за внутрішніми цінами й наступним їх експортом.

Інтернаціоналізація, як відомо, є однією з характерних рис сучасного етапу розвитку світової економіки. Вона передбачає активізацію зовнішньоекономічних зв'язків, що, поряд з іншими, проявляється в усе збільшуваних масштабах переміщення факторів виробництва через державні кордони. У цих умовах особливого значення набуває митна політика держави, що є складовою частиною її зовнішньоекономічної політики. Мита, як ми вже відзначали, держава використовує при проведенні протекціоністської політики. Але якщо при проведенні зовнішньоторговельної політики перед державою встає вибір застосовувати мита (протекціонізм), чи ні (ліберальна зовнішньоторговельна політика), то у випадку митної політики постає проблема вибору виду мит і способу їх обчислення. За допомогою мит держава в стані поліпшувати й активно розвивати торгівлю з певними країнами, надаючи їм преференції, іншими словами, може коректувати географічну спрямованість експорту й імпорту. І, навпроти, установлюючи високі мита, держава може штучно поставити бар'єри для проникнення на внутрішній ринок тих або інших товарів, з тієї або іншої групи країн.

Основними засобами здійснення митної політики є: система економічних інструментів митного регулювання; участь у митних союзах, зонах вільної торгівлі й митних конвенцій (угодах); встановлений режим проходження вантажів через кордон; мережа державних органів митного контролю; необхідні законодавчі норми митної діяльності. На відміну від торговельної політики, інструменти якої не можуть застосовуватися одночасно, митна політика здійснюється за допомогою комплексного використання всіх перерахованих вище інструментів.

Митну політику проводять усі без винятку держави й, з метою виключення двозначності тлумачень, країни дотримуються приблизно однакових тлумачень термінів. Зокрема, під «товаром» в Україні в сфері зовнішньоторговельної діяльності розуміють будь-яке рухоме майно (включаючи всі види енергії) і віднесені до нерухомого майна повітряні, морські судна, що є предметом зовнішньоторговельної діяльності.

З метою захисту національних інтересів у всіх країнах, що здійснюють реформування економіки, за прикладом розвинених країн, встановлена система експортного контролю. Законодавчою владою затверджується номенклатура товарів, що підпадають під експортний контроль, сировини, матеріалів і послуг. Особливе місце при проведенні митної політики приділяється визначенню товарів, заборонених до ввозу на митну територію країни. До їх числа, як правило, відносять товари, що не відповідають стандартам і вимогам; не мають сертифікату, маркування й знаку відповідності; заборонені до використання як небезпечні споживчі товари, а також товари, що мають дефекти, які можуть бути небезпечні для споживача. Відмінною рисою митної політики держави є те, що вона є складовою частиною як внутрішньої, так і зовнішньої політик. Це пояснюється тим, що, з одного боку, при проведенні митної політики держава прагне забезпечити захист національного ринку, сприяти вирішенню завдань по стимулюванню розвитку національного виробництва конкурентоспроможних на світовому ринку товарів і послуг, з іншого зобов'язана виконувати зобов'язання, пов'язані зі членством у тому або іншому інтеграційному об'єднанні, або міжнародної економічної організації [6].

Необхідність урахування при проведенні зовнішньоекономічної політики такого фактору, як цивілізаційні ресурси країни, обумовлена тим, що успішність діяльності держави в зовнішньоекономічній сфері багато в чому визначається наявністю в суспільстві системи цінностей, що стимулюють економічний розвиток. Цивілізаційні ідеології, формування яких здійснюється при визначальному впливі пануючих у суспільстві релігійних систем, визначають наявність і ступінь розвиненості відзначеної вище системи цінностей. Різні ідеології передбачають різний ступінь економічної активності індивіда, а, отже, і різний ступінь державного втручання в економічні процеси, у тому числі й у зовнішньоекономічну сферу.

Висновок. Таким чином, здійснюючи зовнішньоекономічну політику стосовно харчової галузі, держава прагне відстоювати свої політичні й економічні інтереси в міжнародному масштабі. Крім того, проведення державою зовнішньоекономічної політики багато в чому визначається обраною моделлю зовнішньоекономічного розвитку.

Джерела та література

1. Бережнюк І.Г. Митна безпека: визначення основних показників / Бережнюк І.Г. – Дн.: Вісник АМСУ. – 2006. – №4 (32). – С.3-8.
2. Ільницький Д. Ціноутворення у ЗЕД: Практичні рекомендації: імпорт, експорт товарів: визначення митної вартості залежно від умов поставки / Ільницький Д. // Бізнес – 2001. – №34. – 125 с.
3. Коломієць І.Ф. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства в процесі його інтернаціоналізації / Коломієць І.Ф. – Львів, 2004. – 246 с.
4. Копп Э.Ю. Развитие внешнеэкономических связей в Украине / Копп Э.Ю. // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: регион. аспект: Сб. науч. тр. – Донецк, 1998. – С. 207-210.
5. Макаров М.О. Формування інноваційної інфраструктури в АПК / Макаров М.О. // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 93–97.
6. Родина О.Г. Актуальные проблемы внешнеэкономической деятельности в условиях рыночной экономики / Родина О.Г. // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : Сборник научных трудов. – Донецк: ДонНУ, 2001. – С. 534–536.